

Et ideo fatuiter fuit institutum ut in divinis laudes cantus assumerentur, ut animi infirmorum magis provocarentur ad devotionem. Unde Augustinus dicit in X. Confess. (cap. xxxi. à med.) *Ad vocem cantandi consuetudinem approbare in Ecclesia, ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis affurgat: & de seipso dicit in IX. Confess. (cap. vi. in fin.) Flevis in hymnis, & canticis suis, susceptionis Ecclesie tuae vocibus commotus acriter.*

Ad primum ergo dicendum, quod cantica spiritualia possunt dici non solum ea quæ interioriter canuntur in spiritu, sed etiam ea quæ exterioriter ore cantantur, in quantum per huiusmodi cantica spiritualis devotio provocatur.

Ad secundum dicendum, quod Hieronymus non simpliciter vituperat cantum, sed reprehendit eos qui in Ecclesia cantant more theatro, non propter devotionem excitandam, sed propter ostentationem, vel delectationem provocandam. Unde Augustinus dicit in X. Confess. (cap. xxxi. à cir. fin.) *Cum mihi accidit ut me amplius cantus quam res que canitur, moveat, penaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem.*

Ad tertium dicendum, quod nobilior modus est provocandi homines ad devotionem per doctrinam, & predicationem quam per cantum. Et ideo diaconi, & prelati, quibus competit per predicationem, & doctrinam animos hominum provocare in Deum, non debent cantibus insistere, ne per hoc à majoribus retrahantur. Unde ibidem Gregorius dicit, *Consuetudo est valde reprehensibilis ut in diaconatus ordine constituti modulationi vocis interserviant, quos ad predicationis officium, & eleemosynarum studium vacare congruet.*

Ad quartum dicendum, quod, sicut Philosophus dicit in VIII. Polit. (cap. v. cir. med.) *neque fistulas ad disciplinam est adducendum, neque aliquid aliud artificiale organum, puta citharam, & si quid tale alterum est; sed quæcumque faciunt auditores bonos.* Huiusmodi enim musica instrumenta magis animum movent ad delectationem, quam per ea formetur interior bona dispositio. In veteri autem testamento usus erat talium instrumentorum: tum quia populus erat magis durus, & carnalis, unde erat per huiusmodi instrumenta provocandus, sicut & per promissiones terrenas: tum etiam quia huiusmodi instrumenta corporalia aliquid figurabant.

Ad quintum dicendum, quod per cantum quo quis studiose ad delectandum utitur, abstrahitur animus à consideratione eorum quæ cantantur. Sed si aliquis canit propter devotionem, attentius considerat quæ dicuntur:

(a) *Al.* aliquando.

tum quia diutius moratur super eodem: tum quia, ut Augustinus dicit in X. Confess. (cap. xxxi. à princ.) *omnes affectus spiritus nostri pro suavi diversitate habent proprios modos in voce, atque cantu, quorum secuta familiaritate excitantur.* Et eadem etiam est ratio de audientibus, in quibus etsi (a) aliqui non intelligant quæ cantantur, intelligunt tamen propter quod cantantur, scilicet ad laudem Dei: & hoc sufficit ad devotionem excitandam.

QUÆSTIO XCII.

De vitio religioni oppositi, & primo de superstitione, in duos articulos divisam.

Postea considerandum est de vitio religioni oppositi: & primo de illis quæ cum religione conveniunt in hoc quod exhibent cultum divinum; secundo de vitio manifestam contrarietatem ad religionem habentibus, per contemptum eorum quæ pertinent ad divinum cultum. Primum autem horum pertinet ad superstitionem; secundo ad irreligiositatem. Unde primo considerandum est de ipsa superstitione, & de partibus eius: deinde de irreligiositate, & partibus eius.

Circa primum queruntur duo.

Primo, utrum superstitio sit vitium religioni contrarium.

Secundo, utrum habeat plures partes, seu species.

ARTICULUS I. 497

Utrum superstitio sit vitium religioni contrarium.

Inf. quæst. xciv. art. 1. cor. & quæst. xcvi. art. 1. cor. & quæst. cxxii. art. 3. cor. & I. dist. ix. quæst. 11. art. 1. quæst. 2. ad 3.

AD primum sic proceditur. Videtur quod superstitio non sit vitium religioni contrarium. Unum enim contrarium non ponitur in definitione alterius. Sed religio ponitur in definitione superstitionis: dicitur enim superstitio esse religio supra modum servata, ut patet in Glossa ad Coloss. (interl.) 11. super illud, *Quæ sunt rationem habentia sapientis in superstitione.* Ergo superstitio non est vitium religioni contrarium.

2. Præterea. Isidorus dicit in Lib. X. Etym. (ad lit. S.) *Superstitiosus noster Cicero appellat, qui totos dies deprecabantur, & immolabant, ut sui sibi liberi superstites fierent.* Sed hoc etiam potest fieri secundum veram religionis cultum.

Ergo

Ergo superstitio non est vitium religioni oppositum.

2. Præterea. Superstitio quemdam excessum importare videtur. Sed religio non potest habere excessum: quia, sicut supra dictum est (quæst. lxxxv. art. 5. ad 3.) secundum eam non contingit æquale Deo reddere eius quod debemus. Ergo superstitio non est vitium religioni oppositum.

Sed contra est quod Augustinus dicit in Lib. de decem chordis (cap. ix. à med.) *Tangit primam chordam, quæ colitur unus Deus, & cecidit bestia superstitioni.* Sed cultus unius Dei pertinet ad religionem. Ergo superstitio religioni opponitur.

Respondetur dicendum, quod, sicut supra dictum est (q. lxxxv. art. 5. ad 3.) religio est virtus moralis. Omnis autem virtus moralis in medio consistit, ut supra habitum est (1. 2. quæst. lxxv. art. 1.) Et ideo duplex vitium virtuti morali opponitur: unum quidem secundum excessum; aliud autem secundum defectum. Contingit autem excedere medium virtutis non solum secundum circumstantiam quæ dicitur quantum, sed etiam secundum alias circumstantias: unde & in aliquibus virtutibus, sicut in magnanimitate, & magnificencia, vitium excedit virtutis medium: non quia ad majus aliquid tendat quam virtus, sed forte ad minus; transcendit tamen virtutis medium, in quantum facit aliquid cui non debet, vel quando non debet, & similiter secundum alia huiusmodi, ut patet per Philosophum in IV. Ethic. (cap. 11. & v.)

Sic ergo superstitio est vitium religioni oppositum secundum excessum: non quia plus exhibeat in cultum divinum quam vera religio; sed quia exhibet cultum divinum vel cui non debet, vel eo modo quo non debet.

Ad primum ergo dicendum, quod sicut bonum metaphoricè dicitur in malis, prout dicitur bonum latronem; ita etiam nomina virtutum quandoque tranlumptive accipiuntur in malis; sicut prudentia quandoque ponitur pro astutia, secundum illud Luc. xvii. 8. *Filius huius seculi prudentiores filiis lucis sunt: & per hunc modum superstitio dicitur esse religio.*

Ad secundum dicendum, quod aliud est etymologia nominis, & aliud est significatio nominis. Etymologia attenditur secundum id à quo imponitur nomen ad significandum; nominis vero significatio attenditur secundum id ad quod significandum nomen imponitur: quæ quandoque diversa sunt: nomen enim lapidis imponitur à lesione pedis, non tamen hoc significat; alioquin ferrum, cum pedem lædat, lapis esset. Similiter etiam nomen superstitionis non oportet quod significet illud à quo nomen est impositum.

Ad tertium dicendum, quod religio non potest habere excessum secundum quantitatem absolutam; potest tamen habere excessum secundum quantitatem proportionalem, prout scilicet in cultu divino sic aliquid quod fieri non debet.

ARTICULUS II. 498

Utrum sint diversæ superstitionis species.

Inf. quæst. xciv. art. 1.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod non sint diversæ superstitionis species. Quia secundum Philosophum in I. Topic. (cap. xlii. ante med.) *si unum oppositorum dicitur multipliciter, & reliquum.* Sed religio, cui opponitur superstitio, non habet diversas species, sed omnes eius actus ad unam speciem referuntur. Ergo nec superstitio habet diversas species.

2. Præterea. Opposita sunt circa idem. Sed religio, cui opponitur superstitio, est circa ea quibus ordinatur in Deum, ut supra habitum est (quæst. lxxxv. art. 1.) Non ergo species superstitionis, quæ opponitur religioni, possunt attendi secundum aliquas divinationes humanorum eventuum; vel secundum aliquas observationes humanorum actuum.

3. Præterea. Ad Coloss. 11. super illud, *Quæ sunt rationem habentia sapientia in superstitione,* dicit Glossa (ord. Ambros. in fi. cap.) *id est in simulata religione.* Ergo etiam simulatio debet poni species superstitionis.

Sed contra est quod Augustinus in II. de doctr. christ. (cap. xx. xxi. xxxii. xxxiii. & xxxiv.) diversas species superstitionis assignat.

Respondetur dicendum, quod, sicut supra dictum est (art. præc.) vitium superstitionis consistit in hoc quod transcendit virtutis medium secundum aliquas circumstantias, ut supra dictum est (ibid. & 1. 2. quæst. lxxv. art. 9.) Non enim qualibet circumstantiarum corruptarum diversitas variat peccati speciem, sed solum quando referuntur ad diversa objecta, vel diversos fines: secundum hoc enim morales actus speciem sortiuntur, ut supra habitum est (1. 2. quæst. 1. art. 3. & quæst. xviii. art. 4. 6. 10. & 11.)

Diversificant ergo superstitionis species primo quidem ex parte modi; secundo ex parte objecti. Potest enim divinus cultus exhiberi vel cui exhibendus est, scilicet Deo vero, modo tamen indebito; & hæc est prima superstitionis species: vel cui non debet exhiberi, scilicet cuiusque creatura; & hoc est aliud superstitionis genus, quod in multis species dividitur secundum diversos fines divini cultus.

Or-

exhibetur reverentia per aliquem cultum vel sacrificiorum, vel aliquorum hujusmodi, non erit peccatum.

3^a. Præterea. Summus Deus interiori cultu mentis est colendus secundum illud Joann. iv. 24. *Deum oportet adorare in spiritu, & veritate*: & Augustinus dicit in Eneide. (cap. 111.) quod *Dei cultus fide, spe, & caritate*. Potest autem contingere quod aliquis exterius idola colat, interius tamen à vera fide non discedat. Ergo videtur quod sine præjudicio divini cultus possit aliquis exterius idola colere.

Sed contra est quod Exod. xx. 5. dicitur: *Non adorabis ea (scilicet exterius) neque coles (scilicet interius)* ut Glossa (ordin.) exponit: & loquitur de sculptilibus, & imaginibus. Ergo peccatum est idolis exteriorem, vel interiorem cultum exhibere.

Respondeo dicendum, quod circa hoc aliqui dupliciter erraverunt. Quidam enim putaverunt, quod offerre sacrificium, & alia ad latrarium pertinentia, non solum summo Deo, sed etiam aliis supradictis, esset debitum, & per se bonum, eo quod nulli superiori nature divinam reverentiam exhibendam putabant, quasi Deo propinquiori. Sed hoc irrationabiliter dicitur. Nam etsi omnes superiores revereri debeamus; non tamen eadem reverentia omnibus debetur; sed aliquid speciale summo Deo debetur, qui singulari ratione omnes excellit: & hoc est latric cultus.

Nec potest dici, sicut quidam putaverunt, hæc visibilia sacrificia diis aliis congruere, illi vero summo Deo, tamquam meliori, meliora, scilicet pure mentis officia: quia, ut Augustinus dicit in X. de civit. Dei (cap. xix. cir. princ.) exteriora sacrificia ita sunt signa interiorum, sicut verba sonantia signa sunt rerum. Quocirca sicut orantes, atque laudantes ad eum dirigimus significantes voces, cui res ipsas in corde, quas significantes, offerimus; ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerendum esse noverimus, quam ei cuius in cordibus nostris invisibile sacrificium esse nosse debemus.

Alii vero estimaverunt, latric cultum exteriorem non esse idolis exhibendum tamquam per se bonum, aut optimum, sed tamquam vulgari consuetudini consonum, ut August. in VI.

de civit. Dei (cap. x. ad fi.) introducit Senecam dicentem: *Sic, inquit, adorabimus ut meminerimus, hujusmodi cultum magis ad memoriam quam ad rem pertinere*: & in Lib. de vera religione (cap. v. in princ.) Augustinus dicit, *non esse religionem à Philosophis querendam, qui eadem sacra recipiebant cum populis; & de suorum deorum natura, ac summo bono diversas, contrariasque sententias in scholis perscrubant*. Et hunc etiam errorem secuti sunt quidam hæretici asserentes, non esse periculosum, si quis persecutionis tempore deprehensus, exterius idola colat, dum tamen fidem in mente servet.

Sed hoc apparet manifeste falsum. Nam cum exterior cultus sit signum interioris cultus; sicut est perniciosum mendacium, si quis verbis affectat contrarium ejus quod per veram fidem tenet in corde; ita etiam est perniciose falsitas, si quis exteriorem cultum exhibeat alicui contra id quod sentit in mente. Unde Augustinus dicit contra Senecam in VI. de civit. Dei (cap. x. in fi.) quod *eo damnabilis colebas idola, quo illa que mendaciter agebat, sic ageret, ut eum populus veraciter agere existimaret*.

Ad primum ergo dicendum, quod neque in veteris legis tabernaculo, seu templo, neque etiam nunc imagines in Ecclesia instituuntur, ut eis cultus latric exhibeatur, sed ad quamdam significationem; ut per hujusmodi imagines mentibus hominum imprimatur, & confirmetur fides de excellentia Angelorum, & Sanctorum. (a) Secus autem est de imagine Christi, cui ratione divinitatis latric debetur, ut dicitur in Tertio (quæst. xxv. art. 3.)

Ad secundum, & tertium patet responsio per ea que dicta sunt (in corp.) (b)

AR-

(a) *Nicolajus hæc addit cruculis clausa.* Quamvis hoc ipso quod Sanctorum excellentiam significant, inferiori quadam adoratione, seu dulcia, sicut ipsum Sancti, quos representant, non absoluta quidem, que prototypis ipsis exhibetur, sed respectiva tantum possunt, & debent adorari. Sed adorari non dicuntur proprie, nec sic dici consueverunt antiquo usu: quia latric, que proprie ac simpliciter adoratio dicitur, illis exhiberi non potest; ut in VII. generali Synodo act. 2. & deinceps, ac potissimum act. 7. patet: ubi honorariam tantum adorationem imaginibus exhiberi debere decernitur. Secus est, &c.

(a) *Hucusque S. Thomas. Hæc insuper Nicolajus.* Ad argumentum in oppositum dicendum, quod in

ARTICULUS III.

503

Utrum idololatria sit gravissimum peccatum.

1. 2. quæst. c11. art. 3. ad 11. & mala quæst. 11. art. 10. cor. & 1. cor. x11. l. 1.

AD tertium sic proceditur. Videtur quod idololatria non sit gravissimum peccatum. Pessimum enim opponitur optimo, ut dicitur in VIII. Ethic. (cap. x. cir. princ.) Sed cultus interior, qui consistit in fide, spe, & caritate, est melior quam cultus exterior. Ergo infidelitas, desperatio, & odium Dei, que opponuntur cultui interiori, sunt graviora peccata quam idololatria, que opponitur cultui exteriori.

2. Præterea. Tanto aliquod peccatum gravius est, quanto magis est contra Deum. Sed directius aliquis videtur contra Deum agere blasphemando, vel fidem impugnando, quam cultum Dei alii exhibendo, quod pertinet ad idololatriam. Ergo blasphemia, vel impugnatio fidei est gravius peccatum quam idololatria.

3. Præterea. Minora mala majoribus malis puniri videntur. Sed peccatum idololatriæ puniuntur est peccato contra naturam, ut dicitur ad Rom. 1. Ergo peccatum contra naturam est gravius peccato idololatriæ.

4. Præterea. Augustinus dicit XX. contra Faust. (cap. 1x. cir. princ.) *Neque vos, scilicet Manichæos, paganos dicimus, aut scibisma paganorum, sed cum eis habere quamdam similitudinem eo quod multos colatis deos: verum vos in hoc esse eis longe deteriores, quod illi ea colunt que sunt, sed pro diis colenda non sunt: vos autem ea colitis que omnino non sunt.* Ergo vitium hæreticæ pravitatis est gravius quam idololatria.

5. Præterea. Super illud ad Galat. 1v. *Quomodo convertimini iterum ad infirma, & egena elementa?* dicit Glossa Hieronymi (& Petri Lomb. in hunc loc.) *Legis observantia, cui*

dediti tunc erant, erat peccatum pene par servituti idolorum, cui ante conversionem vacaverant. Non ergo peccatum idololatriæ est gravissimum.

Sed contra est quod Levit. xv. super illud quod dicitur de immunditia mulieris patientis fluxum sanguinis, dicit Glossa (ord. Hefich.) *Omne peccatum est immunditia anime, sed idololatria maxime.*

Respondeo dicendum, quod gravitas alicujus peccati potest attendi dupliciter. Uno modo ex parte ipsius peccati; & sic peccatum idololatriæ gravissimum est. Sicut enim in terrena republica gravissimum esse videtur quod aliquis honorem regium alteri impendat quam vero Regi, quia quantum in se est, totum reipublicæ perturbat ordinem; ita in peccatis que contra Deum committuntur, que tamen sunt maxima, gravissimum esse videtur quod aliquis honorem divinum creaturæ impendat, quia, quantum est in se facit alium Deum in mundo, minuens principatum divinum.

Alio modo potest attendi gravitas peccati ex parte ipsius peccantis; sicut dicitur gravius esse peccatum ejus qui peccat scienter quam ejus qui peccat ignoranter: & secundum hoc nihil prohibet, gravius peccare hæreticos, qui scienter corrumpunt fidem, quam acceperunt, quam idololatrias ignoranter peccantes: & similiter etiam aliqua alia peccata possunt esse majora propter majorem contemptum peccantis.

Ad primum ergo dicendum, quod idololatria præsupponit interiorem infidelitatem, & adicit exterius indebitum cultum. Si vero sit exterior tantum idololatria absque interiori infidelitate, additur culpa falsitatis, ut prius dictum est (art. præc.)

Ad secundum dicendum, quod idololatria includit magnam blasphemiam, inquantum Deo subtrahitur domini singularitas, & fidem opero impugnat idololatria.

Ad tertium dicendum, quod quia de ratione peccati est quod sit contra voluntatem; peccatum per quod aliud punitur, oportet esse

in loco Exodi supradicto non de imaginibus proprie sumptis intelligitur quod adorari non debeant; sed solummodo de similitudinibus vel simulacris, ut ex verbis ipsius textus patet: ubi dicitur: *Non facies tibi sculptile (sive grece idolum) neque omnem similitudinem &c.* Differentia enim inter idolum, simulacrum, & imaginem proprie dictam hæc est, quod nullam rem repræsentat idolum, sed figmentum dumtaxat: simulacrum est quidem alicujus rei physicam entitatem habentis effigies, vel representatio, sed non morale dignitatem habentis que sit adorationis fundamentum, ut simulacrum Solis &c. imago autem proprie dicta non entitatem tantum, seu physicam realitatem, sed morale etiam dignitatem ad adorandum repræsentat, puta imago Christi, vel Sanctorum. Vid dicendum, quod non quælibet similitudo loco prædicto prohibetur sed similitudo eorum tantum que in celo, in terra, & in aquis Gentiles adorabant; sicut ibidem indicatur. Et præterea non simpliciter ejusmodi similitudo prohibetur fieri, coli, vel adorari, sed honore vel cultu qui soli Deo exhibendus est, quasi aliquam in se divinitatem contineret sicut dictum est in corpore articuli.

QUÆSTIO XCIV.

De idololatria,

in quatuor articulis divisa.

DEinde considerandum est de idololatria: & circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo, utrum idololatria sit species superstitionis.

Secundo, utrum sit peccatum.

Tertio, utrum sit gravissimum peccatorum.

Quarto, de causa hujus peccati.

Utrum autem cum idololatria sit communicandum, dictum est supra, cum de infidelitate ageretur (quæst. x. art. 7. & 10.)

ARTICULUS I.

Utrum idololatria recte dicatur species superstitionis.

III. dist. ix. quæst. 1. art. 1. quæst. 3. ad 3. & III. contra cap. cxx.

AD primum sic proceditur. Videtur quod idololatria non ponatur recte species superstitionis. Sicut enim hæretici sunt infideles, ita & idololatrae. Sed hæresis est species infidelitatis, ut supra habitum est (quæst. xi. art. 1.) Ergo & idololatria, non autem superstitionis.

Præterea, Latria pertinet ad virtutem religionis, cui opponitur superstitio. Sed idololatria videtur univoce dici latria cum ea quæ ad veram religionem pertinet: sicut enim veræ beatitudinis cum appetitu veræ beatitudinis univoce dicitur; ita cultus sanctorum deorum, qui dicitur idololatria, univoce videtur dici cum cultu veri Dei, qui est latria veræ religionis. Ergo idololatria non est species superstitionis.

Præterea, Illud quod nihil est, non potest esse aliquis generis. Sed idololatria nihil esse videtur: dicit enim Apostolus I ad Corinth. vi. 11. 4. *Scimus quia nihil est idolum in mundo*; & infra cap. x. 19. *Quid ergo? Deus, quod idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid?*

(a) Hanc velli nem esse eod. Alcan. restituitur: *quàm levi cum varietate habent nonnulli alii podices, & edimer antiquæ cum Pat. anno 1698, videlicet pro creaturæ a sensibilibus, id est, hominibus ea naturalibus, levætes creaturæ insensibilibus, Nicolajus ex insi.* Sicut autem per aliqua sensibilia signa sensibilibus creaturis exhibebatur cultus divinus, puta per sacrificia &c. *Edis. Ling. 1677.* Sicut autem per aliqua sensibilia signa cultus exhibetur Deo, puta per sacrificia &c. *Edis. Pat. anno 1712.* Sicut autem per aliqua sensibilia signa cultus exhibetur Deo, puta per sacrificia, oblationes, & alia hujusmodi; ita etiam exhibebatur creaturæ representatæ &c.

lum sit aliquid? quasi dicat, non. Immolare autem idolis proprie ad idololatriam pertinet. Ergo idololatria, quasi nihil existens, non potest esse superstitionis species.

4. Præterea. Ad superstitionem pertinet exhibere cultum divinum cui non debetur. Sed cultus divinus sicut non debetur idolis, ita nec aliis creaturis: unde Roman. 1. 23. quidam vituperantur de hoc quod *colerunt, & servierunt potius creaturæ quam Creatori.* Ergo inconvenienter hujusmodi superstitionis species idololatria nominatur, sed deberet potius nominari latria creaturæ.

Sed contra est quod Ag. xvii. 16. dicitur, quod cum Paulus Silam, & Timotheum Athenis expectaret, *invenit eos in templo, videns idololatria deditam civitatem*; & postea 22. dixit: *Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosus vos video.* Ergo idololatria ad superstitionem pertinet.

Respondens dicendum, quod, sicut supra dictum est (quæst. xcii. art. 1.) ad superstitionem pertinet excedere debitum modum divini cultus. Quod quidem præcipue fit quando divinus cultus exhibetur cui non debet exhiberi. Debet autem exhiberi soli summo Deo, increato, sicut supra habitum est (quæst. lxxxv. art. 1.) cum de religione ageretur. Et ideo cuiuscumque creaturæ divinus cultus exhibebatur, supersticiosum est. (a) Hujusmodi autem divinus cultus sicut creaturæ a sensibilibus exhibebatur per aliqua sensibilia signa, puta sacrificia, ludos, & alia hujusmodi; ita etiam exhibebatur creaturæ representatæ per aliquam formam sensibilem, vel figuram, quæ idolum nuncupatur.

Diversimode tamen cultus divinus idolis exhibebatur. Quidam enim per quaedam necessariam artem imagines quasdam construebant, quæ virtute demonum aliquos certos effectus habebant: unde putabant, in ipsi imaginibus esse aliquid divinitatis, & per consequens quod divinus cultus eis deberetur. Et hæc fuit opinio Hermetis Trismegisti, ut Augustinus dicit in VIII. de civit. Dei (cap. xxii. 1.) Alii vero non exhibebant cultum Divinitatis ipsi imaginibus, sed creaturis, quarum erant imagines. Et utrumque horum tangit Apostolus ad Rom. 1. 23. Nam quantum ad primum, dicit: *Mulieresque gloriæ incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, &*

volucrum, & quadrupedum, & serpentium: quantum autem ad secundum subdit: Colerunt & servierunt potius creaturæ quam Creatori.

Horum tamen sunt triplex opinio. Quidam enim estimabant, quosdam homines deos fuisse, quos per eorum imagines colebant, sicut Jovem, Mercurium, & alios hujusmodi. Quidam vero estimabant, totum mundum esse unum Deum, non propter corporalem substantiam, sed propter animam, quam Deum esse credebant, dicentes Deum nihil aliud esse quam animam, motu, & ratione mundum gubernantem, sicut & homo dicitur sapiens propter animam, non propter corpus. Unde putabant, toti mundo, & omnibus partibus ejus esse cultum Divinitatis exhibendum in celo, acri, aqve, & omnibus hujusmodi partibus: & ad hæc credebant nominata, & imagines suorum deorum, sicut Varro dicitur, & narrat Augustinus in VII. de civit. Dei (cap. ii. & xxi. 1.) Alii vero, scilicet Platonici, posuerunt unum esse summum Deum causam omnium; post quem ponebant esse substantias quasdam spirituales a summo Deo creatas, quas *deo* nominabant; participatione scilicet Divinitatis, nos autem eos *Angelos* dicimus; post quos ponebant animas cælestium corporum, & sub his demones, quos dicebant esse aerea quadam animalia; & sub his ponebant animas hominum, quas per virtutis meritum ad deorum, vel demonum societatem assumi credebant: & his omnibus cultum Divinitatis exhibebant, ut Augustinus narrat in VIII. de civit. Dei (cap. xiv.)

Has autem duas ultimas opiniones dicebant pertinere ad physicam Theologiam, quam Philosophi considerabant in mundo, & docebant in scholis: aliam vero de cultu hominum dicebant pertinere ad Theologiam fabularem, quæ secundum signa poetarum representabatur in theatris: aliam vero opinionem de imaginibus dicebant pertinere ad civilem Theologiam, quæ per pontifices celebrabatur in templis.

Omnia autem hæc ad superstitionem idololatriæ pertinebant. Unde Augustinus dicit in II. de doctr. christ. (cap. xx. in princ.) *Superstitiosum est quicquid institutum ab hominibus est ad faciendâ, & colendâ idola pertinent, vel ad colendâ sicut Deum creaturam, partemve ullam ejus, vel &c.*

Ad primum ergo dicendum, quod sicut religio non est fides, sed fidei professio per aliqua exteriora signa, ita superstitio est quadam infidelitatis professio per exteriorem cultum: quam quidem professionem nomen idololatriæ significat, non autem nomen hæresis, sed solum falsam opinionem. Et ideo hæresis est species infidelitatis; sed idololatria est species superstitionis.

Ad secundum dicendum, quod nomen latriæ dupliciter potest accipi. Uno enim modo potest significare humanum actum ad cultum Dei pertinentem: & secundum hoc non variatur significatio hujus nominis latriæ, cuiuscumque exhibebatur: quia illud cui exhibetur, non cadit secundum hoc in ejus definitione: & secundum hoc latria univoce dicitur, secundum quod pertinet ad veram religionem, & secundum quod pertinet ad idololatriam; sicut solutio tributi univoce dicitur, sive exhibetur vero Regi, sive falso. Alio modo accipitur latria, prout est idem religioni: & sic, cum sit virtus, de ratione ejus est, quod cultus divinus exhibebatur ei cui debet exhiberi: & secundum hoc latria æquivoce dicitur de latria veræ religionis, & de idololatria; sicut prudentia æquivoce dicitur de prudentia quæ est virtus, & de prudentia quæ est carnis.

Ad tertium dicendum, quod Apostolus intelligit, *idolum nihil esse in mundo*: quia imagines ille quæ idola dicebantur, non erant animatæ, aut aliquam virtutem Divinitatis habentes, sicut Hæreses ponebat, quasi esset aliquid compositum ex spiritu, & corpore: & similiter intelligendum est, quod *idoli immolatum non est aliquid*: quia per hujusmodi immolationem carnes immolatitæ neque aliquam sanctificationem consequentur, ut Gentiles putabant, neque aliquam immunditiam, ut putabant Judæi.

Ad quartum dicendum, quod ex communi consuetudine, quæ creaturas quasque colebant Gentiles sub quibusdam imaginibus, impositum est hoc nomen idololatriæ ad significandum quemcumque cultum creaturæ, etiam si sine imaginibus fieret.

ARTICULUS II.

Utrum idololatria sit peccatum.

III. cont. cap. cxx.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod idololatria non sit peccatum. Nihil enim est peccatum quod vera fides in cultum Dei assumit. Sed vera fides imagines quasdam assumit ad divinum cultum: nam & in tabernaculo erant imagines Cherubim, ut legitur Exod. xxv. & in Ecclesia quadam imagines ponuntur, quas fideles adorant, Ergo idololatria, secundum quam idola adorantur, non est peccatum.

Præterea. Cuiuslibet superiori est reverentia exhibenda. Sed Angeli, & animæ Sanctorum sunt nobis superiores. Ergo si eis

Ordinatur enim primo divinus cultus ad reverentiam Deo exhibendam: & secundum hoc prima species huius generis est idololatria, quæ divinam reverentiam indebitè exhibet creature. Secundo ordinatur ad hoc quod homo instruatür ad Deo, quem colit: & ad hoc pertinet superstitio divinatoria, quæ demones consulit per aliqua pacta cum eis inrita vel tacita, vel expressa. Tertio ordinatur divinus cultus ad quamdam directionem humanorum actuum hoc pertinet superstitio quarundam observationum.

Et hæc tria rangit Augustinus in II. de doct. christ. (cap. xx. in princ.) dicens, *superstitiosum esse quicquid institutum est ab hominibus ad faciendâ, & colendâ idola pertinens: & hoc pertinet ad primum. Et postea subdit (ibid.) Vel ad consultationes, & pacta quædam significationum cum demonibus: placita, atque federata: quod pertinet ad secundum. Et post pauca subdit: Ad hoc genus pertinent omnes ligaturæ, & cetera hujusmodi: quod pertinet ad tertium.*

Ad primum ergo dicendum, quod, sicut Dionysius dicit IV. cap. de div. Nom. (par. xv. lect. 26.) *bonum contingit ex una & integra causa, malum autem ex singularibus defectibus.* Et ideo uni virtuti plura vicia opponuntur, ut supra habitum est (art. præc. & quæst. x. art. 5.) Verbum autem Philosophi veritatem habet in oppositis in quibus est eadem ratio multiplicationis.

Ad secundum dicendum, quod divinationes, & observationes aliquæ pertinent ad superstitutionem, in quantum dependent ex aliquibus operationibus demonum, & sic pertinent ad quædam pacta cum eis inrita.

Ad tertium dicendum, quod simulata religio ibi dicitur, quando traditioni humanæ nomen religionis applicatur, prout in Glossa sequitur. Unde ista simulata religio nihil est aliud quam cultus Deo vero exhibitus modo indebito; sicut si aliquis tempore gratiæ vellet colere Deum secundum veteris legis ritum: & de hac ad litteram loquitur Glossa.

QUÆSTIO XCIII.

De speciebus superstitutionis,
in duos articulos divisa.

Unde considerandum est de speciebus superstitutionis: & primo de superstitutione indebiti cultus veri Dei; secundo de superstitutione idololatriæ; tertio de superstitutione divinationum; quarto de superstitutione observationum.

Circa primum queruntur duo,

Primo, utrum in cultu veri Dei possit esse aliquid perniciosum.

Secundo, utrum possit ibi esse aliquid superfluum.

ARTICULUS I. 499

Utrum in cultu veri Dei possit esse aliquid perniciosum.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod in cultu veri Dei non possit esse aliquid perniciosum. Dicitur enim Joel. 11. 32. *Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Sed quicumque colit Deum quocumque modo, invocat nomen ejus. Ergo omnis cultus Dei confert ad salutem. Nullus ergo est perniciosus.

2. Præterea. Idem Deus est qui colitur à justis quacumque mundi ætate. Sed ante legem datam justis absque peccato mortali colebant Deum, qualitercumque eis placita: unde & Jacob proprio voto se obligavit ad specialem cultum, ut habetur Genes. xxv. 11. Ergo etiam modo nullus Dei cultus est perniciosus.

3. Præterea. Nihil perniciosum in Ecclesia sustinetur. Sustinet autem Ecclesia diversos ritus colendi Deum: unde Gregorius scribit Augustino Episcopo Anglorum (Lib. XII. Regist. epist. xxxi. ad interrogat. 3.) proponenti quod sunt diversæ Ecclesiarum consuetudines in Misarum celebratione: *ibi placet, ut sic in Romanis, sicut in Galitarum partibus, seu in qualibet Ecclesia aliquid invenisti quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicite eligas.* Ergo nullus modus colendi Deum est perniciosus.

Sed contra est quod Augustinus dicit in epist. ad Hieronymum (Lxxxii. al. xix. ante med.) & habetur in Glossa ad Galat. 11. (interl. & ord. sup. illud, *Ut nos in servitutum &c.*) quod *legalia observata post veritatem Evangelii divulgata sunt morifera: & tamen legalia ad cultum Dei pertinent.* Ergo in cultu Dei potest esse aliquid mortiferum.

Respondeo dicendum, quod, sicut Augustinus dicit in Lib. de mendacio (cap. xv. in princ.) *mendacium maxime perniciosum est quod fit in his que ad christianam religionem pertinent.* Est autem mendacium, cum aliquis exterius significat contrarium veritati. Sicut autem significatur aliquid verbo, ita etiam significatur aliquid facto: & in tali significatione facti consistit exterior religionis cultus, ut ex supra dictis patet (quæst. Lxxxii. art. 7.) (Et ideo si per cultum exteriori aliquid falsum significetur, erit cultus perniciosus.

Hoc autem contingit dupliciter. Uno quidem modo ex parte rei significatæ, à qua discordat significatio cultus: & hoc modo tempo-

re novæ legis peractis jam Christi mysteriis, peritiosum est uti ceremoniis veteris legis, quibus Christi mysteria figurabantur futura; sicut etiam perniciosum esset, si quis verbo confiteretur Christum esse passurum.

Alio modo potest contingere falsitas in exteriori cultu ex parte colentis: & hoc præcipue in cultu communi, qui per ministros exhibetur in persona totius Ecclesiæ. Sicut enim falsarius esset qui aliqua proponeret ex parte alicujus, quæ non essent ei commissæ; ita vitium falsitatis incurrit qui ex parte Ecclesiæ cultum exhibet Deo contra modum divini auctoritate ab Ecclesia constitutum, & in Ecclesia consuetum. Unde Ambrosius dicit (sup. illud I. Corinth. xi. *Quicumque edit panem: Indignus est qui aliter celebrat mysterium quam Christus tradidit.* Et propter hoc etiam Glossa (ord. Ambros. super illud, *Que sunt rationem habentia*) dicit ad Coloss. 11. quod *superstitio est quando traditioni humanæ religionis nomen applicatur.*

Ad primum ergo dicendum, quod cum Deus sit veritas, illi invocant Deum qui in spiritu, & veritate eum colunt, ut dicitur Joann. 1v. Et ideo cultus continens falsitatem, non pertinet proprie ad Dei invocationem, quæ salvat.

Ad secundum dicendum, quod ante tempus legis iusti per interiori instinctum instruebantur de modo colendi Deum, quos alii sequebantur; postmodum vero exterioribus præceptis circa hoc homines sunt instructi, quæ præterire peius est.

Ad tertium dicendum, quod diversæ consuetudines Ecclesiæ in cultu divino, in nullo veritatis repugnant: & ideo sunt servandæ, & eas præterire illicitum est.

ARTICULUS II. 500

Utrum in cultu Dei possit esse aliquid superfluum.

Sup. quæst. Lxxxii. art. 5. ad 1. & quæst. xcii. art. 1. cor. & ad 3. & infra quæst. civ. art. 2. ad 2.

Ad secundum sic proceditur. Videtur quod in cultu Dei non possit esse aliquid superfluum. Dicitur enim Eccl. xl. 11. 32. *Glorificantes Deum quantumcumque poteritis, super-valebit aditus.* Sed cultus divinus ordinatur ad Deum glorificandum. Ergo nihil superfluum in eo potest esse.

Præterea. Exterior cultus est professio quædam cultus interioris, quo Deus colitur fide, spe, & caritate, ut Augustinus dicit in Enchirid. (cap. 111.) Sed in fide, spe, & caritate non potest esse aliquid superfluum. Ergo neque in divino cultu.

S. Th. Op. Tom. III.

3. Præterea. Ad divinum cultum pertinet ut ea Deo exhibeamus quæ à Deo accepimus. Sed omnia bona nostra à Deo accepimus. Ergo si totum quicquid possumus, facimus ad Dei reverentiam, nihil superfluum erit in divino cultu.

Sed contra est quod Augustinus dicit in II. de doct. christ. (cap. xv. 11.) quod *bonis, verisque christianis etiam in literis sacris sanctissimâ signata repudiatur.* Sed per sacras literas Deus colendus ostenditur. Ergo etiam in cultu divino potest esse superstitio ex aliqua superfluitate.

Respondeo dicendum, quod aliquid dicitur superfluum dupliciter. Uno modo secundum absolutam quantitatem; & secundum hoc non potest esse aliquid superfluum in divino cultu: quia nihil potest homo facere quod non sit minus eo quod Deo debet.

Alio modo potest esse aliquid superfluum secundum quantitatem proportionis, quia scilicet non est fini proportionatum. Finis autem divini cultus est homo Deo det gloria, & ei se subiciat mente, & corpore. Et ideo quicquid homo faciat quod pertinet ad Dei gloriam, & ad hoc quod mens hominis Deo subijctur, & etiam corpus per moderatam reformationem concupiscuntiarum, secundum Dei, & Ecclesiæ ordinationem, & consuetudinem eorum quibus homo convivit; non est superfluum in divino cultu. Si autem aliquid sit quod quantum est de se, non pertinet ad Dei gloriam, neque ad hoc quod mens hominis servetur in Deum, aut quod carnis concupiscencie inordinate restentur, aut etiam si sit præter Dei, & Ecclesiæ institutionem, vel contra consuetudinem communem, quæ secundum Augustinum (ep. xxxvi. al. Lxxxvi. ad Casulanum parum à princ.) pro lege habenda est; totum hoc reputandum est superfluum, & superstitiosum: quia in exterioribus solum consistens, ad interiori Dei cultum non pertinet. Unde Augustinus in Lib. de vera religione (cap. 111. à med.) inducit quod dicitur Luc. xvi. 21. *Regnum Dei intra vos est, contra superstitiosos, qui scilicet exterioribus principalem curam impendunt.*

Ad primum ergo dicendum, quod in ipsa Dei glorificatione implicatur quod id quod sit, pertineat ad Dei gloriam: per quod excluditur superfluitatis superfluitas.

Ad secundum dicendum, quod per fidem, spem, & caritatem anima subijctur Deo: unde in eis non potest esse aliquid superfluum. Aliud autem est de exterioribus actibus, qui quandoque ad hæc non pertinent.

Ad tertium dicendum, quod ratio illa procedit de superfluo quantum ad quantitatem absolutam.

III. QUÆST.

esse magis manifestum, ut hoc homo sibi ipsi, & aliis detestabilis reddatur; non autem oportet quod sit gravior; & secundum hoc peccatum quod est contra naturam, minus est peccatum quam idololatria. Sed, quia est manifestius, ponitur quasi convenienter poena peccati idololatriæ; ut scilicet sicut homo per idololatriam pervertit ordinem divini honoris, ita per peccatum contra naturam propria naturæ confusibilem pervertitatem patitur.

Ad quartum dicendum, quod hæresis Manichæorum etiam quantum ad genus peccati gravior est quam peccatum aliorum idololatriarum: quia magis derogant divino honoris, ponentes duos deos contrarios, & multa vana, & fabulosa de Deo fingentes. Secus autem est de aliis hæreticis, qui unum Deum confitentur, & eum solum colunt.

Ad quintum dicendum, quod observatio legis tempore gratiæ non est omnino æqualis idololatriæ secundum genus peccati, sed pene æqualis; quia utrumque est species peccati superfluitatis.

ARTICULUS IV. 504

Utrum causa idololatriæ fuerit ex parte hominis.

II. dist. xv. quæst. 1. art. 2. cor. & III. cont. cap. cxx. & pot. quæst. 111. art. 4. cor.

AD quartum sic proceditur. Videtur quod causa idololatriæ non fuerit ex parte hominis. In homine enim nihil est nisi vel natura, vel virtus, vel culpa. Sed causa idololatriæ non potuit esse ex parte naturæ hominis; quin potius naturalis ratio hominis dicitur quod sit unus Deus, quod non sit mortuus cultus, divinus exhibendus, neque rebus inanimatis. Similiter etiam nec idololatria habet causam in homine ex parte virtutis: quia non potest arbor bona malos fructus facere, ut dicitur Math. vii. 18. Neque etiam ex parte culpæ: quia, ut dicitur Sap. xiv. 27. infandorum idolorum cultura omnis mali causa est, & initium, & finis. Ergo idololatria non habet causam ex parte hominis.

2. Præterea. Ea quæ ex parte hominis causantur, omni tempore in hominibus inveniuntur. Non autem semper fuit idololatria; sed in secunda ætate legitur esse adinventam vel à Nembroth, qui (ut dicitur) coegit homines ignem adorare; vel à Nino, qui imaginem patris sui Bels adorari fecit: apud Græcos autem, ut Iliodorus refert (Lib. VIII. Erymol. cap. xi. aliquantùm à princ.) Prometheus primus simulacra hominum de luto finxit: Ju-

dæi vero dicunt, quod Imael primus simulacrum de luto fecit: cessavit etiam in sexta ætate idololatria ex magna parte. Ergo idololatria non habuit causam ex parte hominis.

3. Præterea. Augustinus dicit XXI. de civit. Dei (cap. vi. à med.) Neque potuit primum, nisi illi (scilicet dæmonibus) decubitus, disci quid quisque illorum appetat, quid exhorreat, quo invitetur nomine, vel cogatur: unde magice artes, earumque artifices existerunt. Eadem autem ratio videtur esse de idololatria. Ergo idololatriæ causa non est ex parte hominum.

Sed contra est quod dicitur Sap. xiv. 14. Supervacuitas hominum hæc, scilicet idola, adinvenit in orbe terrarum.

Respondeo dicendum, quod idololatriæ est duplex causa. Una quidem dispositiva: & hæc fuit ex parte hominum; & hoc tripliciter. Primo quidem ex inordinatione affectus, prout scilicet homines aliquem hominem vel nimis amantes, vel nimis venerantes, honorem divinum ei impenderunt. Et hæc causa assignatur Sap. xiv. 15. Acerbo luctu dolens pater cito sibi rapit filii fecit imaginem, & illum quærit quasi homo mortuus fuerat, nunc tamquam deum colere capit: & ibidem etiam subditur, quod homines ut affectui, aut Regibus deservientes, incommunicabile nomen, scilicet Divinitatis, lignis, & lapidibus insperserunt. Secundo propter hoc quod homo naturaliter de representatione delectatur, ut Philosophus dicit in Poetica sua (cap. 11. in princ.) & ideo homines rudes à principio videntes per diligentiam artificum imagines hominum expressive factas, Divinitatis cultum eis impenderunt: unde dicitur Sap. xiiii. 11. Si quis artifex faber de silva lignum rectum secuerit, & per scientiam suam artis figuret illud, & assimilet imagini hominis, de substantia sua, & filius, & nuptii votum faciens inquirat. Tertio propter ignorantiam veri Dei: cuius excellentiam homines non considerantes, quibusdam creaturis, propter pulchritudinem, seu virtutem, Divinitatis cultum exhibuerunt: unde dicitur Sap. xiiii. 11. Neque operibus attendentes, agnovissent quis artifex esset: sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimbiam aquam, aut Solem, aut Lunam, rectores orbis terrarum, deos putaverunt.

Alia autem causa idololatriæ consummativa fuit ex parte dæmonum, qui se colendos hominibus errantibus exhibuerunt, in idolis dando responsum, & aliqua quæ videbantur hominibus mirabilia, faciendos à unde & in Plat. xcv. 3. dicitur: Omnes dii gentium dæmonia.

Ad primum ergo dicendum, quod causa dispositiva idololatriæ fuit ex parte hominis naturæ defectus vel per ignorantiam inte-

lectus, vel per inordinationem affectus, ut dicitur in (in cor. art.) & hoc etiam ad culpam pertinet. Dicitur autem idololatria esse causa, initium, & finis omnis peccati: quia non est aliquid genus peccati quod interdum idololatria non producat, vel expresse inducendo per modum cause, vel occasionem præbendo per modum finis, vel per modum finis, in quantum peccata aliqua assumebantur in cultum idolorum; sicut occisiones hominum, & mutilationes membrorum, & alia huiusmodi: & tamen aliqua peccata possunt idololatriam præcedere, quæ ad ipsam hominem disponant.

Ad secundum dicendum, quod in primæ ætate non fuit idololatria propter recentem memoriam creationis mundi, ex qua adhuc vivebat cognitio unius Dei in mente hominum; in sexta autem ætate idololatria est excluda per virtutem, & doctrinam Christi, qui de diabolo triumphavit.

Ad tertium dicendum, quod ratio illa procedit de causa consummativa idololatriæ.

QUÆSTIO XCV.

De superfluitate divinationis.

In octo articulis divisa.

POSTEA considerandum est de superfluitate divinationis: & circa hoc quaruntur octo.

Primo, utrum divinatio sit peccatum.

Secundo, utrum sit species superstitionis.

Tertio, de speciebus divinationis.

Quarto, de divinatione quæ fit per dæmones.

Quinto, de divinatione quæ fit per astra.

Sexto, de divinatione quæ fit per somnia.

Septimo, de divinatione quæ fit per auguria, & alias huiusmodi observationes.

Octavo, de divinatione quæ fit per fortia.

ARTICULUS I. 505

Utrum divinatio sit peccatum.

II. dist. xv. quæst. 1. art. 3. ad 4. & III. cont. cap. cliv. & Isa. lxx. lect. 4.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod divinatio non sit peccatum. Divinatio enim ab aliquo divino nominatur. Sed ea quæ sunt divina, magis ad sanctitatem pertinent quam ad peccatum. Ergo videtur quod divinatio non sit peccatum.

2. Præterea. Augustinus dicit in Lib. I. de lib. arbit. (cap. 11. ante med.) Quis audeat dicere, disciplinam esse malum? & iterum: Nullo modo dixerim, aliquam intelligentiam malam esse posse. Sed aliquæ artes sunt divinativæ, ut patet per Philosophum in Lib. de memoria (cap. 11. parum à princ.) videtur etiam ipsa divinatio ad aliquam intelligentiam veritatis pertinere. Ergo videtur quod divinatio non sit peccatum.

3. Præterea. Naturalis inclinatio non est ad aliquod malum, quia natura non inclinatur nisi ad simile sibi. Sed ex naturali inclinatione homines sollicitantur præseque futuros eventus; quod pertinet ad divinationem. Ergo divinatio non est peccatum.

Sed contra est quod dicitur Deut. xviii. 11. Non sit qui pythones consulat, neque divinos; & in Deut. xxviii. quæst. v. (cap. 11.) dicitur: Qui divinationes expectant, sub regula quinquevenerunt iactant, secundum gradus penitentia definitis.

Respondeo dicendum, quod nomine divinationis intelligitur quedam prænuntiatio futurorum. Futura autem dupliciter prænoſci possunt: uno quidem modo in suis causis, alio modo in seipsis. Cause autem futurorum tripliciter se habent. Quædam enim produciunt ex necessitate & semper suos effectus; & huiusmodi effectus futuri per certitudinem prænoſci; & prænuntiari possunt, ex consideratione suarum causarum; sicut astrologi prænuntiant eclipses futuras. Quædam vero cause produciunt suos effectus, non ex necessitate, & semper, sed ut in pluribus; raro tamen desunt: & per huiusmodi causas possunt prænoſci effectus futuri, non quidem per certitudinem, sed per quandam conjecturam: sicut astrologi per considerationem stellarum quedam prænoſcere, & prænuntiare possunt de pluvias, & siccitatibus; & medicis de sanitate, vel morte. Quædam vero cause sunt quæ sit secundum se considerentur, se habent ad utrumlibet; quod præcipue videtur de potentis rationalibus, quæ se habent ad opposita, secundum Philosophum (Lib. IX. Metaph. text. 3. & 18.) & tales effectus, vel etiam si qui effectus ut in paucioribus casu accidunt ex naturalibus causis, per considerationem causarum prænoſci non possunt: quia eorum cause non habent inclinationem determinatam ad huiusmodi effectus. Et ideo effectus huiusmodi prænoſci non possunt, nisi in seipsis considerentur. Homines autem in seipsis huiusmodi effectus considerare possunt, solum dum sunt præsentes, sicut cum homo videt Sacratorem currere, vel ambulare; sed considerare huiusmodi in seipsis, antequam fiant, est Dei proprium, qui solus in sua æternitate videt.